

ARS POETICÁK A VILÁGIRODALOMBAN.

A tankölteményeket az esztétikusok egy része kirekeszti a költészet birodalmából, mivelhogy a költészetnek nem az a célja, hogy tanítson, hanem hogy gyönyörködtessen. Olyan tanköltemény, amely *csak* tanít, valóban nem nevezhető költői terméknek. Azonban találkozunk a világirodalomban olyan tankölteményekkel is, amelyek nem kevésbé gyönyörködtetnek, mint tanítanak. Ilyen pl. Vergiliusnak *A földművelésről* négy énekben szóló bájos költeménye, amely méltó helyet foglal el a világirodalom költői remekei között. Becses tanköltemények létrejöttére adott alkalmat maga a költészet is, mivel a rá vonatkozó szabályok előadását kiváló költők találták alkalmasnak arra, hogy róla tanulságos, de egyúttal színes, lendületes, gyönyörködtető költeményt írjanak. Ezek fölött kívánok ez alkalommal áttekintő szemlét tartani. De mielőtt ezt tennők, emlékezzünk meg arról a prózában írt legrégebbi poétikáról, amelyet a legtöbb tudomány megalapítójának, Aristotelesnek köszönünk. Nem költemény, de a költészetről szóló olyan tanulmány, amelynek megállapításait költők és esztétikusok mindenkor alapvetőknek ismerték el. Ámbár csonkán és hézagosan maradt fenn és a költői műfajok közül csak a tragédiával meg az eposszal foglalkozik, mégis Aristotelesnek ez a kis műve ért legtöbb kiadást; ennek akadt legtöbb magyarázója és fordítója. Kivált a tragédia híres meghatározása, a tragikai *részvét* és *féltés* (nem «félelem», mert nem magunkat, hanem a hőst *féltjük*) mibenléte s főképpen a *katharsis* értelmezése adott okot a tudós vitáknak véget ma sem érő láncolatára. De bár magyarázatához kétségek fűződnek s egy-egy problémája megoldatlan, örök érdeme, hogy a költészet mibenlétét s a

tragikus művészet alapvető törvényeit minden időre megállapította.

Az ókorban Horatiusnak támadt először olyan gondolata, hogy a költészetről költeményt írjon, s a Pisókhöz intézett költői levélben könnyed csevegés alakjában mondja el erre vonatkozó elveit és felfogását. Nem törekedett tehát sem rendszerességre, sem teljességre; szeszélyes egymásutánban tárgyalva a fölvetett kérdéseket, a 475 hexameterből álló epistulában arról akarta meggyőzni a két ifjú Pisót, hogy a költészet nem könnyű, mert a tehetséget és a tanulmányt egyaránt megköveteli. Avval kezdi, hogy mint minden művészi alkotásnak, a költeménynek is elengedhetetlen kelléke az *egység*. Ennek hiányát a ragyogó részletek sem pótolhatják. A költő vessen számot tehetségével s olyan tárgyat válasszon, amely azt nem haladja meg. Ha így cselekszik, nem fogja cserben hagyni sem a helyes *kifejezőmód*, sem az arányos *szerkezet*. Üdvös tanácsot ad, mikor azt ajánlja a költőnek, hogy iparkodjék az ismert szót ügyes kapcsolattal újjá varázsolni. Szükség esetén új szókat is szabad alkotnia, de csak olyanokat, amelyekre rá van ütve a kor bélyege. A szók egy része éppen úgy elhull, mint a falevél s az elhulltak helyett éppen úgy újak sarjadnak. A nyelv szokás szabja meg életkorukat. Áttér most arra, milyen versmérték és milyen nyelv alkalmas az egyes költői műfajokhoz s kimondja, hogy :

Nem elég, ha szép
A költemény, de megnyerő legyen
S a hallgató lelkét oda ragadja,
Hová akarja.

És: Ha meg akarsz rikatni, te magad
Keseregj előbb ;
Ha szereped csak hiú szókból áll,
Vagy nevetek vagy elalszom.

Így egyszerre csak a dráma világába vezet s a jellemzés fontosságát hangsúlyozza. A drámaíró vagy a hagyományt kövesse s akkor ne változtassa meg a jellemeket, vagy ha új tárgyat s új személyeket visz színre, akkor ügyeljen a jellemek következetességére. Ne kerítsen nagy feneket a dolog-

nak, hanem mindig a célpont felé siessen s ragadja a nézőket mindjárt az események sodrába (*«in medias res»*). Ami nem érdekes, azt mellőzze, okkal-móddal hazudják is és a valóságot költött dolgokkal vegyítse. Ügyeljen a drámaíró, mit adasson elő, mint a nézők előtt lefolyó cselekvényt s mit beszéltessen el, mint már lefolyt eseményt. Az ókori dráma e tekintetben kényesebb volt a mainál, s Horatius is helyesebbnek tartja, ha Medea nem a nézők szemeláttára öli meg gyermekeit s efféle szörnyűségek, mint mi mondjuk, a színpalak mögött történnek.

A színmű terjedelmét öt felvonásban állapítja meg. Istenek közbelépését csak akkor tartja megengedhetőnek, ha a drámai csomót másképp nem lehet megoldani. Ne gondoljuk, hogy az ilyen deus ex machinának a kora már lejárt. Hány olyan modern drámát látunk a mai színpadon, amelyben a drámai bonyodalmat nem a cselekvény természetszerű fejlődése s a jellemek logikus közreműködése oldja meg, hanem az utolsó felvonásban véletlenül a színpadra cseppent új személy! Nem egyéb ez, mint az ókori deus ex machina. Szól ezután a karról és a zenéről, amely a kardalokat kíséri. Figyelmezteti a költőt a dráma versmértékének szabatoságára s a görög drámaírók műveit ajánlja éjjel-nappal forgatandó mintaképül. Mert nem elegendő, hogy valaki lángész, megfelelő tanulmányra is van szükség. Az igazi költőnek lelki műveltséget s világ- és emberismeretet kell szereznie. Szüksége van ideális érzületre s önzetlen lelkesezésre. Legjobb az a költemény, amely a széppel az erkölcsileg hasznosat összeköti. Vannak elnézhető hibák, s ahol a nagyobb rész sikerült, ott kisebb foltokon nem kell fennakadni. De tehetség nélkül senki se foglalkozzék a költészettel, mert a középszerűség sok helyt elnézhető, csak a költészetben nem. A tehetséges is hallgassa meg a legszigorúbb kritikát és hosszú időn át javítgassa művét.

Én azt hiszem, hogy gazdag ér nekül
Sem a tanulmány nem használ sokat,
Se tehetség, ha parlagon marad,
Így egyik a másikra rászorul
S barátságos frigyben kell élniök.

Őrizkedni kell a hízelkedőktől, akik a maguk érdekében lépre szeretik vinni az önhitt poétát. Így aztán könnyen a maga verseibe szerelmes futóbolond lesz belőle, akinek legfőbb gyönyörűsége, ha elmeszüleményeivel boldogot-boldogtalant agyon-olvas s el nem ereszti, míg nadályként ki nem szívja a véréit.

A római írók csakhamar *Ars poetica* nevet adtak ennek az epistulának, holott ez nem akart egyéb lenni, mint rendszerbe nem foglalt, gúnyolódva tanító, szellemes csevegés a költészetről, melynek célja a hivatlanok elrettentése s a tehetségeseknek helyes irányba térítése. Alig van a világirodalomban költői mű, amelynek tanításai akkora hatással lettek volna a költészet fejlődésére, valamint a többi *Ars poetica* létrejöttére, mint Horatiusnak e legutolsó hagyatéka. Megbecsülhetetlen aranymondásaira a még gyermek Goethe is álmétkodó tisztelettel tekintett.

Valamint a nagy tekintélyre jutott horatiusi *ars poetica* mintegy záróköve a római irodalmi aranykor költészetének, úgy a sok század multán földerült és virágzásra jutott olasz humanizmus latin költészete is megtermette a maga költői kátéját az óklasszikusok híressé vált mohó tanítványának, Vida Jeromosnak 3 könyvre, 1758 hexameterre terjedő latin poétikájában. Valóságos tankönyv ez a költői babérokra törekvő ifjak számára.¹ Tehát nem elriasztás, hanem buzdító útmutatás a célja, akár csak a selyembogártenyésztésről írt tankölteményének. Esményképe, elméletének senki által utól nem ért megtestesítője Vergilius, aki *Aeneis*-ében a legtökéletesebb eposzra, *Georgikájában* a legszebb tankölteményre adott páratlan mintaképet. Megtaláljuk ebben a költővé nevelés egész pedagógiáját a költészetnek költői lendülettel írt lelkes magasztalásával s egész történetével együtt; megtaláljuk az eposz elméletét, amint az Vergilius *Aeneis*-éből levonható, a költői előadásra, kifejezésre és jellemzésre vonatkozó szabályokat. Elismeri Homeros lángeszét, de öntudatosabbnak, hibátlanabbnak

¹ Élvezhető fordítása Várdai Bélától (Kisfaludy-Társaság Évkönyve, 1900—1).

vallja nála Vergiliust. Elismeri a tehetség szükséges voltát, de föltétlen uralmat kíván a költői műben a józan észnek, a tudatos tervszerűségnek. A költészet célját a természet utánzásában látja, mint már Aristoteles, de a benne való gyönyörködést nem a nagy tömeg, hanem csak a kiválasztottak kiváltságának tartja. Mondanunk sem kell, hogy a horatiusi ars poeticában elszórt szellemes, bölcs tanácsokkal és intelmekkel is találkozunk ebben a leghosszabb ars poeticában, melyet csak választékos, lendületes előadás tesz valamennyire költői művé.

A XVII. század francia klasszicizmusa azokból az alapelvekből állította össze a maga költői kátéját, amelyeket Aristoteles, Horatius s részben Vida poétikájából tanult. Ennek a kátének egy nem nagy, de annyival nagyobb tekintélyű és hatású költő, Boileau adott költői alakot, mikor öt évig tartó munkával jóhangzású, szinte mintaszerű alexandrinusokban *Art poétique*-jét megírta s benne a józan belátáson alapuló költészetnek kötelező szabályait felállította.¹ A nagy gonddal szerkesztett tankölteményt sokan törvénykönyvnek fogadták el, amely rendszerbe foglalja mindazt az okos kívánalmat, amit eddig a költészetről elmondtak. Akadtak azonban gáncsolók is, akik nem láttak benne egyebet Horatius-utánzatnál. Ezeknek azt felelte, hogy csupán 50—60 verset iktatott be Horatiusból az ő 1100 verse közé, s nem érheti nagyobb dícséret, mint ha a többit is Horatiusból vettnek hiszik. Azonban nem az átvett versek száma itt a fontos, hanem az, hogy éppen a legjellemzőbb gondolatokat vette át s álláspontja és követelményei, amelyeket fölállít, azonosak a Horatiuséval. Eltér tőle a teljességben és rendszerességben, mellyel inkább oktat, mint gyönyörködtet, annyira, hogy választékos előadása s fel-felcsillanó költőies részletei mellett is «a póre tartalom fejére lázad» (Arany): úgy érezzük, hogy azt, amit elmond, éppen úgy vagy még jobban elmondhatta volna prózában is. Hiszen mindjárt az első énekben a francia irodalom történetét is előadja, persze,

¹ Magyarra fordította Erdélyi János (Budapest, 1885. 2. kiad. Olesó Könyvt.).

szűk látókörrrel és fogyatékos történelmi érzékkel. A 2. és 3. énekben sorban tárgyalja az irodalmi műfajokat, az utóbbiban a drámát, az eposzt meg a vígjátékot. Ebben kodifikálja a francia drámaíróknak Aristoteles félreértésén alapuló hely-, idő- és cselekvényegységét, melyhez a görög tragikusok sem ragaszkodtak s amely jóideig gúzsba kötötte az egészséges és természetes fejlődést.

Boileau *Art poétique*-je, melynek fő elve: «Rien n'est beau que le vrai» s fő tanácsa: «Aimez donc la raison», nemcsak hazájában, hanem az egész művelt Európában szinte páratlan tetszésre talált s számos követőre, olyanokra is, akik, mint Voltaire, föléje helyezték Horatius epistulájának. Hatása alatt írtak költői poétikákat az olasz Menzini és Gravina s a spanyol Luzan. Németországban Gottsched és iskolája lett hirdetője az ő esztétikai racionalizmusának. Fordították, magyarálták, utánózták. Nálunk is számos híve akadt. Magasztaló szavakban szól róla Péczely József, Kis János, Döbrentei Gábor; ő szerinte: «Minden talentum egyesült benne, ami a költésnek ezen veszedelmes neméhez (t. i. a tankölteményhez) megkívántatik.» Hatással volt Kazinczyra, Berzsenyire, Verseyhyre, Kölcseyre is. Ezért mondja még Berzsenyi is Kazinczynak:

Az a józanság, mely előmli mívedet,
S melytől te félsz, nekem legszebb *poesis*.

Pedig Berzsenyi ismerte a mély érzést és szenvedélyes lendületet.

Boileau tanítványának mondhatjuk az angol Pope-ot. A műbírálatról írt költői levele első sorban a kritikusnak szól ugyan, de mikor a kritika helyes szempontjait megjelöli, egyúttal a költőnek is ad útmutatásokat.¹ Különben Pope már Rousseau-ék hatását is érezteti: a természetre és a vele azonos Homérosra hivatkozik, mint példaképekre, hibáztatja az üres formalizmust s minden tárgy számára külön jellemző stílust kíván. Nyelvben s divatban — így szól — egy szabályt kövess . . . «Első ne légy, ki újat elfogad, utolsó sem, ki félbehagy avultat.»

¹ Magyar fordítása Lukács Mórictól (Budapest. 1876. O. K.).

Boileau teljesen kifejezi a XVII. s részben a XVIII. század francia irodalmának racionalizmusát, amelynek a világosság meg a logikai szabatosság a két főoszlopa, mindaddig, míg Rousseau a természethez való visszatérést hirdető harsonájával a romantika hajnalhasadását hirdetve le nem dönti ezeket az oszlopokat s utat nem nyit Youngnak, Lessingnek s az aggodalmas szabályok nyugtérázó tehetőségnek.

A romantikának ars poétikáját nem írták meg. Természetes, hiszen nem állíthat fel törvénykönyvet, aki a törvényeket elveti. Mindamelllett a romanticizmusnak fejedelmi képviselője, Victor Hugo, nemcsak költői műveibe lehell belé a romantika szellemét, hanem *Préface de Cromwell*-jében (1827) prózában a romantikus dráma-elméletét is kifejti.

A magyar költők Kazinczytól kezdve Horatius és Boileau elveit vallották, még akkor is, mikor Vörösmarty *Zalán futásában* éppen a klasszicizmus formai fegyverével vívta ki a romanticizmus diadalát.

A szabadságharc után a Helikonra törtető «hivatlan dudolók» zöngedelmei készítették Arany Jánost, hogy Vojtina két szatirikus levelét megírja s a tehetségtelen és tanulatlan lantpengetők kontárkodását kigúnyolja; majd egy évtized mulva *Vojtina ars poeticájában* önti költői formába «már nem ostorozva, inkább tanítólag» a költészet mivoltáról való gondolatait. Sajnos nem fejezte be, látván, hogy »praeceptorsága nem kell senkinek.»

Aristoteles a költészetnek, valamint a többi művészetnek lényegét az *utánzásban* látja, de nem a valóság puszta másolásában, hanem a benne rejlő *lényeges* vonásoknak megjelenítésében. Horatius tovább megy, mikor azt mondja, hogy a céltudatos drámai költő:

egy-egy részletet.

Amelytől nem vár ragyogó sikert,

Elmellőz s eképpen hazudik,

Valótlanságot vegyít a valóval.

Ebből indul ki Arany, s bár költészetének alapvonásai a realizmusban gyökereznek, azt fejti ki bővebben, hogy

Nem a való hát : annak égi mássa
Lesz. amitől függ az ének varázsa.

«A költőnek bár lénye isteni, nem csak szabad, szükség föllenteni.» Győzze meg olvasóját, hogy, ami látszik, az való. E látszatot azonban csak az igazság útján lehet elérni, természetesen nem olyan igazságra van szükség, amely egy-egy esetben, rész-szerint, hanem mindig és egészben annak bizonyult. Aristoteles is abban látja a különbséget a történetíró és a költő között, hogy az olyan dolgokat ad elő, amelyek valóban megtörténtek, ez pedig olyanokat, amik megtörténhettek. Arany szerint az egyszer megtörtént nyers való még akkor sem alkalmas tárgya a költészetnek, ha egész és örök igazság. Ilyenek a rendszerbe foglalt vagy foglalható tudományos igazságok, matematikai, jogtudományi tételek. Azt se higgye a költő, hogy a valóságot egészen kirúghatja láb alól. De a valóságnak is csak akkor van költői becse, ha *eszmét* fejez ki. Örök kár, hogy ezzel félbeszakad ez a mélyen szántó, szelíd-humorú, minden ízében költői ars poetica. De talpraesett rövid kis ars poeticának mondhatnók Arany-nak ezt a kis versét is (1877-ből) :

Intés.

Jó költőktől azt tanultam,	Szólj erővel és nevezd meg
S adom intésül neked :	Ön nevén a gyermeket.
Sohse fáradj, sok círával	Szólj <i>gyöngéden</i> , hol az illik
Elborítani éneked!	S ne keríts nagy feneket.

Olykor egy-két szó is jobban
Helyre üti a szeget.
Mint az olyan, ki beléhord
Földet, poklot és eget
S ordít, amíg elreked.

A Kisfaludy-Társaságnak 1887-ben hirdetett Somogyi Dezső-féle tanköltemény-pályázatán mind a pályanyertes, mind a megdícsért pályamű költészeti kérdéssel foglalkozik. Amaz Rudnyánszky Gyulától való *s Levél egy színiigazgatóhoz* címmel a bohózatot tárgyalja ; emezt Dömötör Pál írta s tárgya a dal. (*Kisf.-Társ. Évtapjai 1888.*) A hivatalos bírálát azt mondja, hogy Rudnyánszky nem fejt ki tüzetesen tárgyát, de méltánylást érdemel jóízű humoránál, kitűnő verse-

lésénél fogva s kivált azért, mert egészséges tanácsokat ad mindvégig tiszta, világos, élvezhető formában, úgyhogy irodalmunkra nézve nyereséget jelent. A 30 nyolc-soros stanzára terjedő tanköltemény abból indul ki, hogy az idő-szerűtlen tragédia helyett inkább bohózat írását ajánlja :

Bohózat kell a kornak, ez való
S én félre nem vonom fitymálva számat :
Jobb egy bohózat mindig, hogyha jó.
Mint száz hősjáték, mely torznál silányabl.

A bohózat írója azonban ne majmoljon mintát, hanem magából adjon, habár csekélyet is, rögzítve a jelent, tükröztesse vissza a világot, de :

A képzelet akármilyen merész.
Ne álljon tótágast a józan ész.

A jelent ne mindenestül s megrostált magját ne szétszór-tan adja : egészét alkotson (horatiusi követelmény). Végül arra inti a bohózatírót, hogy «ne álljon a nézővel alkuba», ne fusson a publikum nyomában, de el se űzze mesterségesen.

E magukban véve helyes tanácsok egy kissé általánosak, mert nemcsak a bohózatra, hanem a vígjátéokra s részben általán a drámára is vonatkoztathatók. Nem vonja meg biztos kézzel a bohózat határait, nem fejt ki a vígjátéktól való különbségeit a bennük megnyilvánuló komikum fajának szempontjából.

Dömötör Pálnak a dalról szóló, megdicsért tankölteménye a bíráló jelentés szerint «tárgyát kedvesen, szabatosan, költői lendülettel határozza meg» és «a dal lényegét oly egyszerűen és megkapóan írja körül, hogy némely része igazán egy sikerült dal közvetlenségével hat ránk». Tárgyát ő sem fejt ki teljesen, a történeti fejlődést sem veszi tekintetbe, de az, amit mond, megállja a helyét tartalmilag és formailag egyaránt.

Rákosi Jenő nemcsak Horatius *Ars poëticáját* fordította le nyolcsoros rímes stanzákban, hanem maga is írt egy 25 stanzára terjedő *Ars poëticát*. Megjelent a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban és 1914-ben kiadott Aurorájában. E költe-

mény azonban nem a költészet szabályaival vagy kellékeivel foglalkozik, mint címe után hihetnők, hanem a mai napság «divatja-mult» költészet apológiáját foglalja magában s nem is annyira tanköltemény, mint inkább versbe öntött panegyricus. Szembeszáll azokkal, akik a költészet időszerűtlenségét hangoztatják s azt hirdeti, hogy a művészetek közt éppen a költészetnek van Istentől adott örök, eredeti anyaga : a beszéd, a nyelv. Ez a küzdő ember hatalma s világhódító fegyvere. Míg a többi művészetnek csak egyes részek jutnak a szépből, addig a nyelv és a belőle alkotó költészet a szépek teljes összegét bírja. A költői diatribét így fejezi be :

Enyészik minden, omlik semmiségbe.
 Repülnek gyorsan fölünk a napok.
 Fejünk felett szállnak a messzeségbe
 Mint prédát hurcoló, riadt sasok ;
 Homok borul országgra, eltűnt népre.
 Feledve hírók, nyelvök és magok ;
 De melynek nyelvén egy Homér dalolt.
 Megmenté népét, nyelvét és a kort.

Arany János két Vojtina-levele szolgált ösztönzésül a tehetséges költőnek, Juhász Gyulának ily című költői levélhez : *Vojtina új levele öccséhez a drámaírásról* s Arany Vojtina ars poeticája a következőhöz : *Vojtina új ars poetikája a fiatal költőkhöz*. Az előbbiben ő is a mindenféle trükkel, reklámmal, jazz-el dolgozó drámaipar-vásár üzöit gúnyolja ki látszólagos helyesléssel ; a másodikban ő is komoly hangot üt meg s a költészet feladatául az örök szépség kultuszát, a magyar költő feladatául magyarsága hű megőrzését tűzi ki. Ekkép az ars poeticának csak egy-két kérdését tárgyalja.

A Himfy-versszakokra emlékeztető, de jambikus lejtésű versekben, 5 részben, száz lírai zengésű strófában — az oktatás hangját kerülve — írta meg Ars poeticáját (*Ars poetica mea*) Vietorisz József. A rendszerességet, a szerkesztés arányos voltát szinte sokallani lehetne benne, de a költői előadás frissesége, lendülete ezt többnyire ellensúlyozza. A költészet magas hivatásának átérzésével minden köznapiságon felülemelkedő idealizmussal érezteti a jótól és igaztól elválaszthatatlan *szép* mivoltát, s a modernizmus túlságaival, a kozmo-

politá áramlatokkal szembeszállva nemes lelkesedéssel tanít a multak értékeinek megbecsülésére. Adjon belőle ízelítőt ez a strófa:

Lélek lobogjon lángdalodban.
 Máskép a vers nem érdekel;
 Hitvány a szív, mely félredobban
 S hitvány dologról énekel!
 Ha válogatni semmi kedved
 S a józan ízlés cserbehagy:
 Hiába bármit emlegetned,
 Hazád s fajodnak terhe vagy!
 Megfér a jó a kellemessel,
 Megél a szép az érdemessel;
 S ki véglétekbe nem merül,
 Helyét megállja emberül.

Említsük meg befejezésül egy új költői irányzatnak, az úgynevezett szimbolizmusnak ars poëticáját. Ezt Paul Verlaine († 1896) írta meg mindössze kilenc négysoros versszakban, amelyeket Kosztolányi Dezső tolmácsolt művészi finomsággal. Ez a kilenc szak velős összefoglalása a szimbólista költészet programjának. Első sora s alapvető tétele:

Zenét, minékünk csak zenét!

A vers úgy hasson, mint zene, maga a vers is legyen zene. Ezért a zeneiségért vállalja ez a költészet a homályt, nem egyszer az érthetetlenséget is.

Szónoklat? Törd ki a nyakát.

A rím silány kolomp, olesó játékszer. «Egy jó kaland legyen dalom.»

Minden művészet addig művészet, míg a maga hivatását s eszközeit ismeri, velük bánni tud s más művészet hatását nem akarja kisajátítani. A költészet rokon a zenével, az kétségtelen, de nem azonos vele. A zene is hiába erőlködik, hogy pl. egy eseményt pusztá zenei hangokkal elbeszéljen. A művészetek között való határeltolódások határozott tünetei a hanyatlásnak.

Ars poëtikákból a költészet művészetét megtanulni nem lehet; mégis érdekesek és tanulságosak. Érdekesek, mivel megismertetik velünk költői szerzőjüknek irányelveit, művészi

hitvallását s kiegészítik a költői műveiből levont jellemvonásokat ; tanulságosak, mert bizonyos igazságok megállapításával egyrészt az igazi tehetségeket is megóvhatják némely szertelenségtől, túlzástól, másrészt a tehetségteleneket elriaszthatják a nem nekik való foglalkozástól. Elméletre, tanulmányra utóvégre minden művészetben szükség van. Az ismertetett *Ars poeticáknak* majdnem mindegyike egyetért abban, hogy bizonyos tanulmányra a zseni is rászorul. Büszkék lehetünk rá, hogy a költészet alapvető törvényeit fejtegető tanköltemények között a méltán elsőséget igénylő horatiusi *ars poeticához* tartalmi becs és költői forma szempontjából az Arany Jánosé áll legközelebb.

CSENGERY JÁNOS.